

Marianne Molenaar

Vertaler, een magisch beroep

Marianne Molenaar studeerde Noors in Groningen en begon tijdens haar studie al met vertaalwerk. Ze was als redactrice betrokken bij uitgaven van de Noorse toeristische organisatie NORTRA voor Nederland en Duitsland en werkte daarna tien jaar in het bedrijfsleven. Vanaf 2003 vertaalde ze een reeks romans van gerenommeerde Noorse schrijvers als Knut Hamsun, Cecilie Løveid, Dag Solstad, Per Petterson, Hanne Ørstavik, Tomas Espedal, Karl Ove Knausgård en last but not least Jon Fosse. Vader en Liefde van Knausgård en Slapeloos van Fosse werden genomineerd voor de Europese Literatuurprijs en voor Vader kreeg ze in 2012 de Amy van Marken Vertaalprijs. Met De andere naam werd ze in 2020 niet alleen genomineerd voor de Europese Literatuurprijs, maar ook voor de Filter Vertaalprijs. 'Vertaler, een magisch beroep' was haar bijdrage aan de Vertalersgeluktournee 2020 en verscheen eerder op de site van het Nederlands Letterenfonds.

Vertaler, een magisch beroep



Vertalen heeft iets magisch: tijdens de eerste en eigenlijke vertaalronde neem je met je ogen een tekst in een bepaalde taal op en typen je vingers diezelfde tekst min of meer tegelijkertijd in een andere taal. Wat daar tussenin gebeurt? Geen idee. Ik heb me dat proces wel eens visueel voorgesteld: een enorme wand met allerlei mapjes waarin woorden en uitdrukkingen in mij bekende talen verzameld zijn en waarlangs grijparmpjes op zoek zijn naar de juiste oplossing (grappig genoeg beschreef Knausgård in een van zijn boeken mijn wand als groot vlak). Goed, ze blijven weleens haken of steken, maar toch vinden ze verbazend vaak iets passends, soms zelfs perfect, zij het dat dat weleens in de verkeerde taal gebeurt! Dus waar zoeken ze naar? Wat zijn de criteria? De passende betekenis, sfeer, geur, toon, een beeld? Het totaal van dit alles? Geen idee, het

gebeurt ergens diep van binnen en wordt opgeroepen door alles wat die tekst die ik lees in mij oproept: gevoelens, gedachten, herinneringen, beelden, associaties, noem maar op.

Ook de teksten van Jon Fosse hebben iets magisch. Dat komt vooral door zijn taal en zijn stijl. De taal waarin Fosse schrijft is Nynorsk. Noorwegen kent twee officiële talen, het Bokmål, sterk beïnvloed door het Deens, en het Nynorsk, dat gebaseerd is op de oude Noorse dialecten. Fosses consequente gebruik van het Nynorsk verleent zijn teksten een enigszins archaische sfeer, wat nog wordt versterkt doordat hij oude en oud aandoende namen en vormen van namen gebruikt zoals Bjørgvin voor Bergen en Sygnefjord voor Sognefjord. Bovendien doen Fosses teksten een beetje ouderwets aan door zijn heel eigen stijl. *De andere naam* bijvoorbeeld is één lange aaneenrijging van voornamelijk korte hoofdzinnen, slechts met komma's gescheiden, terwijl de bijzinnen hoofdzakelijk causaal zijn. De woordkeus is eenvoudig: Fosse gebruikt veelal woorden uit het dagelijks leven met weinig abstracte connotaties, die nauwelijks verwijzen naar de tijd of de maatschappij waarin het verhaal speelt. Het modernste woord in *De andere naam* is auto, geloof ik. Nee, tractor! Maar het meest kenmerkende stijlelement in Fosses teksten is toch de herhaling. Woorden, zinnen en frases worden telkens weer herhaald of lichtelijk gevarieerd. Dit gebeurt op alle niveaus: het woordgroepje 'zegt hij', het woordje 'en', maar ook hele zinnen en zelfs hele alinea's komen steeds weer terug. Merkwaaardig genoeg werkt dat niet storend, het geeft de tekst juist een eigen ritme, een cadans, een melodie, ja, het geheel krijgt er zelfs iets plechtigs door.

Al deze elementen samen onderstrepen het tijdloze van het verhaal in *De andere naam*. Als lezer zien we, zo vermoeden we, hoe hoofdpersoon Asle, een oudere man, zijn leven aan zich voorbij ziet trekken, maar de situatie wordt nergens

expliciet uitgelegd. We treden met het eerste woord zijn gedachtestroom binnen en verlaten die niet meer, heden en verleden wisselen elkaar af onderbroken door overpeinzingen over de Kunst en zijn eigen werk als kunstschilder, gedachten over het geloof en gebeden.

Bij het vertalen van *De andere naam* in het Nederlands valt van alle dragende stijlkenmerken een van de belangrijkste weg. Wij kennen niets vergelijkbaars als het Nynorsk. Een groot verlies! Dat patina gaat volledig verloren, elke poging het met een kunstgreep te behouden, bijvoorbeeld door een bepaald dialect te kiezen, zou de vertaling iets kunstmatigs geven dat in het origineel ontbreekt. Wat ik als vertaalster wel bewust kan doen is ook mijn tekst zo basaal en tijdloos mogelijk houden en geen te moderne of te ‘moeilijke’ woorden en uitdrukkingen gebruiken, maar zo veel mogelijk spreektaal. Er wordt tenslotte een gedachtestroom weergegeven; daarin passen geen woorden als ‘aangezien’ of ‘als het ware’. Daarnaast kan ik proberen dat heel eigen ritme, die cadans, die melodie van het origineel zoveel mogelijk te behouden. Om dat te bereiken liet ik me bij de eerste vertaalronde, waarbij ik de vertaling in de computer typ, volkomen meedrijven door de stroom van het origineel, zonder veel na te denken, na te slaan, meteen te verbeteren of te verwerpen. Bij de tweede ronde, het corrigeren en aanpassen van de vertaling, liet ik me bij mijn keuzes vooral leiden door het ritme van de taal. Natuurlijk is dat in het Nederlands niet altijd exact hetzelfde als in het Noors, maar het moest in elk geval ‘kloppen’, de tekst mocht niet stotteren, moest net zo vloeiend zijn als het origineel. Het gevaar van deze werkwijze is dat de vertaling veel te dicht bij het origineel blijft en on-Nederlands gaat klinken of gaat haperen, en dat mocht niet, want van haperen is in het origineel geen sprake. Maar gelukkig zijn er altijd mensen die willen proeflezen om je op het juiste spoor te houden.

Achteraf bleek de door mij gekozen werkwijze van het ‘onbewuste’ vertalen een ontzettend leuk neveneffect te hebben: het bleek dat ik woorden en uitdrukkingen had gekozen die ergens heel diep verborgen lagen en die ik al jaren niet meer heb gebruikt, zoals ‘omkukelen’ en ‘dan ben ik weer het heertje’. Met hun ietwat gedateerde karakter vond ik ze perfect in deze tekst passen en ik heb er dan ook dankbaar gebruik van gemaakt.

Juist dat maakt vertalen voor mij zo spannend: dat bewuste / onbewuste zoeken naar de juiste toon, de juiste kleur, kortom het juiste woord. En als je het hebt gevonden, past het dan wel in het geheel? Heeft het de juiste tint, kleurt het niet te veel af op de rest, moet het niet een beetje verwaterd, een beetje met zwart of met wit gevernist? Bij die zoektocht werken net als in de schilderkunst van Asle, alle herinneringen, ervaringen en gevoelens die ik heb vergaard mee. Belangrijk daarbij zijn vooral alle beelden die ik in me heb opgeslagen van de Noorse literatuur, de Noorse natuur, kortom van Noorwegen. En dat schuilt allemaal in die mapjes ergens diep daarbinnen en wordt opgeroepen door de taal van een kunstenaar als Jon Fosse. Magisch toch!